

Beşar Esad: Göz lukmanlygyndan awtoawariýa bilen Siriýa liderligine

Category: Kitapcy, Medisina, Publisistika

написано kitapcy | 26 январа, 2025

Beşar Esad: Göz lukmanlygyndan awtoawariýa bilen Siriýa liderligine
BEŞAR ESAD: GÖZ LUKMANLYGYNDAN AWTOWARIÝA BILEN SIRIÝA LIDERLIGINE

Damaskdan howalanan uçara münüp gaçandygy aýdylýan Beşar Esad bir mahallar Londonda göz lukmançylygyndan bilim alyp ýörkä, on ýyldan gowrak wagt bäri dowam edip gelen gandöküşikli graždanlyk urşunda uly ýara alan ýurduň diýdimzor ýolbaşçysyna öwrüldi.

Siriýanyň lideri Beşar Esadyň durmuşynda köp sanly kesgitleýji pursat bar, ýöne belki-de bularyň iň esasysy ýaşan ýerinden müňlerçe kilometr uzaklykdaky awtoulag heläkçiligidi.

Beşar Esad ilki başlarda kakasynyň oruntutarlygyna ýetişdirilmändi. Siriýanyň prezidenti wezipesine gelişine barýan ýol onuň agasy Basiliň 1994-nji ýylyň başynda Damaskyň

töwereginde bolup geçen awtoulag heläkçiliginde ölmegi bilen açyldy. Beşar Esad şol wagt Londonda göz keselleri boýunça lukmançylyk ugrundan okap ýördi.

Basiliň ölüminden soň körpe jigisini Siriýada häkimiýet başyna oturtmagyň taýýarlyk işleri geçirildi. Has soňra ýüz müňlerçe adamyň ölümüne, millionlarça adamyňam öý-ilinden jyda düşmegine sebäp bolan graždanlyk urşunda döwlete ýolbaşçylyk etdi.

Eýsem-de bolsa, Siriýany taşlap gaçandygy aýdylýan Beşar Esad nädip lukmançylyk kärinden uruş jenaýatlaryny etmekde aýyplanylýan awtoritar lidere öwrüldi?

Beşar Esadyň kakasy Hafyz otuz ýyl çemesi wagt häkimiýet başynda oturdy

• **Kakasynyň mirasy**

Beşar Esad 1965-nji ýylda Hafyz Esadyň we Anisa Maklufyň maşgalasynda dünýä indi.

Onuň doglan wagtynda Siriýada, Ýakyn Gündogarda we aňyrsynda düýpli üýtgeşmeler bolup geçýärdi. Arap nasionalizmi sebitdäki köp sanly ýurtda regionap syýasatda agalyk sürýärdi we Siriýada mundan tapawutlanmaýardy.

BAAS partiýasy Müsüriň we Siriýanyň arasyndaky az wagtlaýyn (1958-1961) bileleşigiň yzyndan häkimiýet başyna geldi we arap nasionalizmini agitirledi. Döwrüniň köp arap ýurdy ýaly Siriýa hem demokratik ýurt däldi we köp partiýaly saýlawlar ýokdy.

Esad maşgalasynyň çykan alawy jemgyýeti Siriýadaky iň ýoly ýapyk toparlardandy we bu bökdençlik sebäpli köp sanly alawy Siriýanyň Ýaragly Güýçlerine goşuldy. Ofiser we BAAS partiýasynyň ýakyn tarapdary hökmünde orta çykan Hafyz Esad 1966-njy ýylda Goranmak ministri boldy.

Hafyz Esad ýeterlik güýç toplandan soň 1971-nji ýylda Siriýanyň prezidenti boldy we bu wezipede 2000-nji ýylda aradan çykýança oturdy. Onun uzak wagta çeken hökmürowanlyk döwri Siriýada birtopar harby döwlet agdarylyşygyna synanyşyklaryň bolup geçen garaşsyzlyk döwrüne tersligi emele getirýärdi.

Hafyz Esad ýurduny «demir ýumruk» bilen dolandyrdy, oppozisiýany basyp ýatyrdy, demokratik saýlawlary ret etdi. Emma ol daşary syýasatda pragmatik pozisiýada durdy. 1991-nji ýyldaky Pars aýlagy urşunda ABŞ-nyň ýolbaşçylygyndaky koalisiýa goşuldy.

Beşar Esad geljekki aýaly Esma Ahras bilen Londonda tanyşdy

• **Londonda işläp ýörkä agasynyň ölmegi bilen durmuşy başga ugra gönükdirdi**

Syýasatdan we harby gullukçylykdan daşda başga ýoldan giden Beşar Esad medisina ugrundan işlemegi makul bildi.

Damask uniwersitetini tamamlandan soň Londondaky «Western» göz keselleri hassahanasynda göz keselleri boýunça hünärmen bolup işlemek üçin 1992-nji ýylda Angliýa göçdi.

2018-nji ýyl «BBC»-niň çykaran «Howply dinastiýa: Esadlar» atly dokumental filmde aýdylmagyna görä, Beşar Esad Londonda durmuşyň keýpini gördi. Ol iňlis aýdymçysy Fil Kollinziň janköýeridi we Günbatar gymmatlyklaryny halaýardy.

Beşar geljekki aýaly Esma el-Ahras bilen Londonda tanyşdy.

Esma «King» kolležinde kompýuter hünärmenligi ugrundan okaýardy. Ol soňra ýokary bilim almak üçin Garward uniwersitetine girdi. Emma onuň durmuşy az wagtdan soň düýbünden başga ugra gönügipti.

Beşar Esad Hafyz Esadyň ikinji ogly bolansoň, özünden uly

dogany Basiliň yzynda durmaly bolýardy.

Basiliň 1994-nji ýylyň ýanwar aýyndaky ölümi Beşaryň durmuşynyň ugruny üýtgetdi. Ol dessine Londondan getirildi we Siriýanyň indiki lideri edip goýulmagyna getiren işler başlandy.

Beşar goşuna girdi we geljekäki roly üçin jemgyýetçilikde ýol arçalmaga girişildi.

Esad maşgalasy Siriýany elli ýyldan gowrak wagt dolandyrdy

• **Özgerişlikleri geçirmek pikirleri**

Hafyz Ezad 2000-nji ýylyň iýunynda öldi. Otuz dört ýaşlt Beşar Siriýanyň konstitusiýasynda kesgitlenen kyrk ýaş düzgüni üýtgedilenden soň ýurduň prezidenti boldy.

Beşar Esad 2000-nji ýylyň tomsunda prezident wezipesine girişende kasam içen wagty düýbünden başga hili syýasy tondady. «Aç-açanlykdan, demokratiýadan, galkynyşdan, döwrebaplaşmadan, guramaçylykly düşünjeden» söz açýardy.

Prezident bolandan soň birnäçe aýyny geçirip esma Ahrasa

öylendi. Onuň Hafyz, Zein, Kerim atly üç çagasy bar. İlkibaşda Beşar Esadyň syýasy reformalary geçirmek we metbugat azatlygyny bermek hakda aýdýanlary siriýalylaryň arasynda umyt döretdi. Liderlik terzi we Esmanyň ýewropalaşan bilimi täze döwrüň yşaraty bolýjak ýaly bolup görünýärdi. Şol wagt Siriýada «Şam bahary» diýlen medeni çekişme we söz azatlygy döwri bolup geçdi. Emma howpsuzlyk güýçleri 2001-nji ýylda oppozisionerlere garşy basyşlara, tutha-tutluklara dolanyp geldi. Beşar Esad hususy pudagyň ösmegine höweslendirýän çäkli ykdysady reformalary-da geçirdi. Ýolbaşçylygynyň ilkinji ýyllarynda çykany Rami Makluf hem güýçlendi. Makluf uly ykdysady «imperiya» gurupdy.

Liwanyň öňki premýer-ministri Refik Haririniň janyna kast edilmegi Beşar Esada has ýiti täsirini ýetirdi

• Yrak we Liwan

2003-nji ýyldaky Yrak urşy Beşar Esadyň we günbatarly hökümetleriň arasyndaky gatnaşyklaryň düýpli bozulmagyna

getirdi. Siriýanyň prezident Yragyň ABŞ tarapyndan okkupirlenmegine garşydy. Käbir gatlaklar bu pozisiýany Siriýanyň sebitde amerikan ekspansiýalarynyň soňky nyşanasy bolmak gorkusy bilen mälim etdi.

2003-nji ýylyň dekabrynda ABŞ Damaska dürli bahanalar bilen sanksiýa girizmäge başlady. Bahanalaryň sebäbi diňe Yrak bilen däl, Siriýanyň Liwanda hereket edýändigini bilenem baglanyşyklydy.

2005-nji ýylyň fewralynda sebitdäki Siriýanyň garşydaşlaryndan Liwanyň öňki premýer-ministri Refik Hariri aýyrganç partlamada aradan çykdy.

Ünsler şobada Siriýa we onuň ýaranlaryna öwrüldi. Liwanda uly demonstrasiýalar bolup geçdi we Damaska garşy halkara basyşlar artdy.

Bu ýagdaý Siriýanyň Liwandaky otuz ýyl çemesi wagtlyk harby güýjüniň soňlanmagyny hem alyp getirdi.

Aýyplamalara garşy Esad we onuň Liwandaky esasy ýarany «Hizbullah» Haririniň öldürilmegi hakdaky aýdylýanlary ret etdi. Ýörite halkara sudy «Hizbullahyň» agzalarynyň birini 2020-nji ýylda şu boýunça azatlykdan mahrum etdi.

«Arap bahary» demonstrasiýalary 2011-nji ýylda Siriýa hem baryp ýetdi

- **«Arap bahary»**

Beşar Esadyň häkimiýetiniň ilkinji on ýylynda Siriýanyň Eýran bilen gatnaşyklaey berkedi, Katar we Türkiýe bilenem gatnaşyklar ösdürildi. Emma bu ýagdaý hasam üýtgemelidi. Riýadyň ilkibaşda ýaş prezidente beren goldawyna garamazdan, Saud Arabystany bilen gatnaşyklar belentli-peslidi.

Beşar Esad umuman alanda daşary syýasatda kakasynyň ýolundan ýöredi, gönüden-göni harby çaknyşyklarsan gaça durmak bilen ünsli manýowlary etdi.

Häkimiýetdäki ilkinji on ýylyndan soň oppozision sesler basylyp ýatyrylyp, Esadyň häkimiýeti awtoritarlygy bilen ýakasyny tanatdy.

2010-njy ýylyň dekabrynda aýaly Esma Esad «Vogue» žurnalyna interwýu berdi we öýleriniň «demokratiýa» esasynda

dolandyrylýandygyny aýtdy.

Şol gün tunisli gezende käşir satyjysy Muhammet Bouazizi bir zenan polisiýa işgäriniň ýumrugyny iýenden soň özünü otlady we Tunisde döwlet ýolbaşçysy Zeýnelabidin Binalynyň agdarylmagy bilen tamamlanan halk gozgalaňyny tutaşdyrdy.

Tunisdäki gozgalaň garaşylmadyk ýagdaýda Arap dünýäsinde rewolýusion hereketlere güýç nerdi we Müsüre, Liwiýa, Ýemene, Bahreýne, Siriýa baryp ýetdi.

2011-nji ýylyň martynda «Çöldäki gül» ady bilen köpçüligiň dykgatyna ýetirilen (we soň yzyna alynan) «Vogue» interwýusynda Siriýa «bombaly hüjümlerden, dartgynlylyklardan, adam ogurlap gaçmalardan azat ýurt» hasaplapdy.

Berlen bu baha onuň yzyndan gelen aýlarda düýbünden üýtgedi.

Mart aýy ortalanda paýtagt Damaskda demonstrasiýa geçirildi we birnäçe günden soň günortadaky Dera şäherinde diwarlara Esada garşy çykýan şygarlary ýazan çagalaryň tussag edilmeginden soň protestler başlady.

Esad siriýa halkyna iki hepdeden soň beýanat berdi. Ol parlamentde Siriýany nyşanalaýan «dildüwşügi» püçege çykarmaga söz bermek birlikde, köp adamyň mätäçliklerini çözüp oňarylmandygyny-da boýun aldy.

Derada howpsuzlyk güýçleriniň demonstratlara ok atmagy protestleri hasam güýçlendirdi we köp şäherde Esada meýletin işden gitmäge çagyryşlar edildi.

Gazaply garşylyk berlen protest demonstrasiýalar üçin «daşarky güýçleriň täsirindäki bulagaýlar we içalylylar» günäkär hasaplandy.

Birnäçe aýyň içinde ýagdaý hökümet güýçleriniň we ýurt boýunça ýaraga ýapyşan oppozisionerleriň arasyndaky çaknyşyga öwrüldi.

On ýyldan gowrak wagt dowam eden graždanlyk urşy zerarly köp sanly şäherler harap boldy

• **Halkara ekspansiýa, jihatçylar we uruş jenaýatlary**

Birýandan çaknyşyklar ýitileşse, bir ýandan halkara güýçleriň barha artýan ekspansiýalary bilen BMG-nyň çaklamasyna görä ölenleriň we ýaralananlaryň sany on müňlerden ýüz müňlere çykdy.

Russiýa we Eýrana arkalanýan ýaragly toparlar Esadyň tarapyna geçen bolsa, Türkiýe we Pars aýlagynyň arap ýurtlary ýaragly oppozision toparlara goldaw berdi.

Esada garşy çykyşlarda ilkibaşda hemmeler üçin demokratiýa we azatlyga çagyrylan bolsa, soňabaka mezhepçilik täzeden janlandy we käbir oppozision toparlar hökümeti alawybazlygy sünni köpçülikden öňde tutmakda aýyplady.

Sebitleýin ekspansiýalar mezhep diskriminasiýasyny has-da çuňlaşdyrdy. Ýslamçy güýçler alawylara garşy duşmançylykly pozisiýany ýöreden bolsa, «Hizbullahyň» ýolbaşçylygyndaky Eýrana wepaly şaýy milisiýa otrýadlary Esad hökümetini goldamak üçin ýurda eňdi.

Goňşy Yrakda ekstremistik YŞYD terrorçylary güýjäpdi. Bu terrorçy topar Siriýada hem ýer eýelemek üçin graždanlyk urşundan peýdalandy we Siriýanyň gündogaryndaky Rakkany öz paýtagty diýip yglan etdi.

2013-nji ýylyň awgustynda Damaskyň golaýlarynda oppozisionerleriň elinde saklaýan Gündogar Gutada ýüzlerçe adam himiki gyryjy ýaraglar bilen öldürildi.

Günbatarly güýçler we siriýaly oppozision toparlar bu jenaýatçylykly hüjüm üçin Esad hökümetini günäkärledi. Damask aýyplamalary ret edenem bolsa, halkara basyşlaryň we haýbatlaryň garşysynda himiki ýarag ammarlarynyň ýok edilmegine razylyk berdi. Ýöne munuň üstýne başga himiki hüjümler hem goşulyp, Siriýa urşundaky gyrgynçylyklaryň soňy gelmedi.

BMG-nyň edaralary çaknyşyga gatnaşýan ähli taraplary jenaýat, gynama we zorluk ýaly uruş jenaýatlaryny etmekde aýyplady.

2015-nji ýylda ýurduň uly bölekleriniň gözegçiligini elden gideren Esad hökümeti iň soňky pellesine gelene meňzeýärdi. Emma Russiýanyň harby ekspansiýasy hemme zady tersine öwürdi we Beşar Esad esasy ýerleri yzyna gaýdyp aldy.

Oppozision güýçler soňky günler kân öňegidişlikleri etdi

- **Gaza urşy**

2018-2020-nji ýyllarda sebitleýin we halkara ylalaşyklar bilen hökümet güýçleriniň Siriýanyň uly böpegine eýelik eden yslamçy oppozision toparlaryň we kürd milisiýa otrýadlarynyň gündogar-demirgazykda gözegçiligi paýlaşýan düzgüni ýola goýuldy.

Bu ylalaşyklar Esadyň pozisiýasyny güýçlendirdi we tapgyrlyýyn ýagdaýda Arap diplomatiýasy arenasyna gaýdyp geldi. Siriýa 2023-nji ýylda Arap bileleşigine täzedan girdi we Arap ýurtlary Damaskda ilçihanalaryny gaýtadan açdy.

Siriýada soňky ýyllarda ýaramazlaşan ykdysady krizise garamazdan Esad öz häkimiýetine garşy iň uly tutluşykdan sag-salamat çykana meňzeýärdi. Emma 2023-nji ýylyň oktyabrynda « Hamas » Ysraýyla garşy garaşylmadyk hüjümini etdi. Gazadaky urşuň täsirleri tizara Liwana, aýratynam Esadyň ýarany « Hizbullah » ýetdi.

« Hizbullah » çaknyşyklarda uly ýitgileri çekdi we ol ýitgileriň arasynda toparyň başlygy Hasan Nasrallah hem bardy.

Liwanda ok atyşygy bes etmegiň başlan günü militaristik yslamçy «Heýet Tahri eş-Şamyň» ýolbaşçylygyndaky oppozision toparlar garaşylmak hüjümi gurnap, çaltlyk bilen ýurduň iň uly şäheri Halaby ele saldylar.

Oppozisionerler çakgan öňe süýşüp, Hamany we beýleki şäherleri eýelände, günorta sebitler hökümetiň elinden taýdy gitdi.

Esasy ýaranlary Eýrandyr Russiýa dadyna ýetişip bilmejek ýagdaýdaka Esadyň tagty howp astyna girdi we 27-nji noýabrda başlan oppozisionerleriň hüjümi Siriýadan gelen habarlara seredilende, paýtagt Damaskyň ele salynmagy we Beşar Esadyň uçara atlanyp ýurtdan gaçmagy bilen soňlandy.

«BBC», 08.12.2024 ý.

«BBC» habarlar gullugynyň maglumatlary esasynda taýýarlandy.
Publisistika